

Boström, Hans-Olof: *Motiv och idéer i 1800-talets nordiska universitetsarkitektur*. Acta Universitatis Upsaliensis, Figura Nova: Uppsala Studies in the History of Art, 38. Uppsala 2021. Inbunden, 195 sidor, rikt illustrerad. ISBN: 978-91-513-1095-4 & ISSN 0071-481X (kan laddas ned gratis från DIVA-portalen).

Universitetens historia har ägnats talrika publikationer, och särskilt i samband med större jubiléer produceras ofta mer eller mindre ambitiösa alster som inte sällan tar upp även de akademiska byggnaderna. Att det är själva arkitekturen och dess ikonografi som står i centrum är dock ovanligt. Boströms bok utgör härvidlag ett välkommet tillskott till kännedomen om de idéer och ideologier som låg bakom utformningen av 1800-talets universitetsbyggnader, både vad gäller planer, arkitektoniskt formspråk och ikonografi.

1800-talet var universitetsbyggandets stora sekel. Gamla universitet fick nya huvudbyggnader, bibliotek och institutionsbyggnader. I Norden försågs Uppsala universitet (grundat 1477), Köpenhamns universitet (grundat 1479), Åbo Akademi (grundad 1640), och Lunds universitet (grundat 1666) med nya huvudbyggnader. Nya universitet grundades runt om i Europa, så även i Oslo 1811 och i Helsingfors 1828. I båda dessa städer uppfördes nya, ambitiösa universitetsbyggnader. Den gamla svenska kungliga akademien i Åbo ansågs efter det ryska maktövertagandet 1809 som alltför ”svenskanstucken” och avvecklades; ersättaren i den nya huvudstaden fick namnet Kejserliga Alexanders Universitetet.

Bakom denna utveckling låg en grundläggande förändring av hur universitetens roll i samhället uppfattades under 1800-talet. Utgångspunkten var åtminstone delvis idéerna bakom universitetet i Berlin – grundat 1809/10 av Wilhelm von Humboldt – med dess förankring i tysk nyhumanism. Forskning och undervisning skulle gå hand i hand, och universitetet skulle inte enbart meddela utbildning utan också forma (bilda) sina adepter. Från att ha varit exklusiva utbildningsanstalter och lärdomscentra med begränsade kontakter med omvärlden blev de till ideologiska ”hot spots” med stor opinionsbildande betydelse. Inte minst innebar deras nya pedagogiska och ideologiska roll att de blev viktiga centra för den under seklet hela tiden växande nationalismen.

Carl Eneas Sjöstrand, monument över Henrik Gabriel Porthan, rest i Åbo 1864. Foto taget vid blomsterhyllning i samband med de akademiska sommarkursernas öppnande den 26 juni 1913. Efter Lars Berggren & Annette Landen, Vägarna talar. Åbo Akademis byggnader under hundra år, Åbo 2017, s. 40 (foto i Åbo Akademis Bildsamlingar).

De idéer och ideologier som låg bakom 1800-talets universitet och utvecklades vid dem avspeglas i deras arkitektoniska formspråk och ikonografi. Boström vill visa hur samtidens uppfattning av universitetens ideologiska roll kommer till uttryck i arkitektur och ikonografi, detta mot bakgrund av den humboldtska universitetsideologin och dess fysiska manifestationer i Tyskland. Såväl universitetens huvudbyggnader som universitetsbiblioteken och separata institutionsbyggnader behandlas, liksom deras inplacering i stadsbebyggelsen. Vilken vikt dessa institutioner och deras byggnader tillmättes framgår av vilka summor som spenderades på dem: Åbo Akademis nya huvudbyggnad var vid tiden Sveriges fram till dess största och dyraste civila byggnadsföretag.

Boken är indelad i sju kapitel av vilka sex ägnas de enskilda universitetens byggnader. Det första kapitlet ägnas den tyska ideologiska och arkitektoniska bakgrunden. Därefter följer de olika universitetskapitlen: Åbo och Oslo till-

delas vardera 16 sidor, Köpenhamn 24, Helsingfors och Lund 26, och Uppsala hela 34. För vart och ett ges en kort historisk bakgrund, byggnaderna beskrivs, förebilder identifieras, bildprogram och annan ikonografiskt intressant genomgås. Störst utrymme ägnas naturligtvis de nya huvudbyggnaderna, men även biblioteken och observatorierna (i den mån sådana förekom) får ta mera plats än de vanliga institutionsbyggnaderna, där texten mestadels enbart består av några historiska data, en kort beskrivning och ett foto.

Några särskilt utförliga ikonografiska tolkningar bjuder Boström i allmänhet inte på, men de olika motiven sätts in i sina historiska och ideologiska sammanhang. Föga överraskande handlar det mest om akademiska och/eller nationalistiska figurer och temata. Förekomsten av akademiska ikoner som Apollo och Minerva (ackompanjerade av sfinxer, facklor och lagerkransar), regentporträtt och lokala lärdomsgestalter i, på och kring byggnaderna redovisas, liksom de arkitektoniska förebilderna – vanligtvis hämtade från den grekiska eller romerska antiken och importerade via Tyskland.

Mera kunde förvisso ha sagts om monumenten som placerades i universitetshusens omedelbara närhet och som på ett annat sätt än byggnaderna och deras utsmyckning förkroppsligar tidens och landets ideal. Inte bara valen av personer att återge i brons är intressanta utan också i hög grad skälen bakom deras förekomst och med vilken ikonografisk apparat de utrustades. De tillhör i flera fall den allra första generationen av offentliga monument tillägnade privatpersoner i Norden: Esias Tegnér's monument restes i Lund 1853 och Henrik Gabriel Porthans i Åbo 1864. Det senares sockelreliefer kunde avgjort ha varit värda några rader, liksom det förras ursprungligen totala avsaknad av såväl reliefer som inskriptioner.

Boken avslutas med ett kapitel betitlat "Konklusioner", där författaren sammanfattar sina rön under rubrikerna "Läge i staden", "Planformer", "Arkitektoniskt formspråk", "Akademisk ikonografi", "Regent- och nationsikonografi", "Professorsapoteoser" och "Bildcykler". Här förtecknas likheter och skillnader mellan de olika universiteten på ett för läsaren enkelt och klagörande sätt.

Texten är koncentrerad, språket är korrekt och det flyter lätt. Författaren är mycket väl påläst och jag har bara hittat några småfel, som att Åbo Akademi genomgående stavas Åbo akademi och att bildreferenserna i några fall är ofullständiga. Bildmaterialet är rikhaltigt och fotografierna i de flesta fall bra (se dock vidare nedan). Illustrationerna består emellertid till allra största delen av

fotografier av ritningar, byggnadsexteriörer och -interiörer, där ikonografiskt intressanta detaljer och finesser inte alltid är klart urskiljbara.

Mot bokens fysiska kvaliteter finns inget att anföra – utom att många av färgbilderna som vanligt har blivit alltför mörka i trycket. Så mörka att det ibland är svårt att urskilja de detaljer som är föremål för behandling. Bilderna är mycket bättre i den digitala nätupplagan, vilket får en att anta att det är den, och inte den tryckta versionen, som av förlagen betraktas som huvudpublikationen. Troligtvis är det denna prioriteringsordning som ligger bakom det faktum att i nästan alla nya publikationer som ges ut i både tryckt och digital form är färgbilderna alldeles för mörka. Man gör sig inte besväret att optimera bilderna för mer än ett medium.

Hur som helst lyckas Boström ge en kort men innehållsrik bild av det nordiska 1800-talets universitetsbyggnader, de idéer som låg bakom deras tillkomst och deras visuella gestaltning. Här ges en läsvärd och lättillgänglig överblick som kompletterar tidigare framställningar på området (exempelvis Hjördis Kristensons *Vetenskapens byggnader under 1800-talet. Lund och Europa*, 1990). För ICO:s läsare är inte minst redovisningen av den akademiska ikonografin av stort intresse. Att boken dessutom är vackert inbunden och formgiven gör inte saken sämre.

Lars Berggren